

Вознюк О.В., Музика О.Л. Світоглядні ресурси української мови у порівнянні з деякими іншими мовами у контексті дослідження психологічних механізмів ціннісно-мовленнєвої взаємодії // Синергетика як інтегративна галузь знань: Матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції, 22–23 червня 2004 року, м. Житомир /ред. І. Г. Грабар. – Житомир, 2005. – С. 98–103.

СВІТОГЛЯДНІ РЕСУРСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПОРІВНЯННІ З ДЕЯКИМИ ІНШИМИ МОВАМИ

Виходячи з принципів нової наукової парадигми пізнання й освоєння світу, а також думки про єдине семантичне підґрунтя світу, розглядаються світоглядні ресурси української мови у порівнянні з деякими іншими мовами на основі аналізу лексичного значення слова “щастя” як одного з найбільш емоційно та мотиваційно заряджених слів будь-якої мови.

Мова – форма і знаряддя мислення – є основним атрибутом людини як мислячої істоти. Те, наскільки добре людина володіє рідною мовою, визначає рівень її інтелектуального і духовного розвитку. В.Гумбольдт писав, що мова народу є його духом, і дух народу – це його мова, тобто мова покликана забезпечувати єдність етносу, який часто розчленований кордонами, розмежований соціально-економічними, політичними, релігійними чинниками.

Що стосується української мови, то чимало дослідників (таких, як Ф.Міклошич, А.Шлейхер, О.Бодянский, П.Житецький, О.Потебня та ін.) вважають, що українська мова бере свій початок зі спільнослов'янської мови. Крім того, є підстави говорити, як вважали вчені минулого століття (такі, як Е.Класен, А.Чертков, М.Красунський), що українська мова – одна з найперших індоєвропейських мов, що є етимологічно достить близькою до санскриту, а народ України – це один зі старіших державних етносів [див. Іванішин, Радевич-Винницький, 1992]. Якщо це так, то це значить, що український народ у мовному та етнічному відношенні, у певному розумінні, можна вважати точною “біфуркацією”, “вибух” якої призвів до появи слов'янських етносів та мов [див. Вознюк, Квеселевич, Ованден, 1999].

У плані смислової мотивації слів і тенденції до самозбереження українська мова близька до прадавніх мов (тібецької, санскриту, мов Північної Америки) [див. Шевчук, Налапко, 2001], що свідчить про те, що вона більш адекватно відображає світ, ніж інші сучасні мови.

Пояснимо це. У процесі еволюції людської цивілізації у людини розвивається здатність до абстрактно-логічного мислення, що ініційована процесом руйнації архаїчного космосу древніх співтовариств, ускладненням суспільної інфраструктури і нагнітанням атмосфери соціальної поляризації, суб'єкт об'єктної дихотомії. Абстрактно-логічний тип осягнення буття зумовлює розвиток суб'єкт об'єктного мислення за типом “чи-чи” (логічний закон виключного третього) і руйнацію так званих медіальних форм древніх мов, у яких суб'єкт і об'єкт (внутрішнє і зовнішнє) ще не диференціюються, а людина не протиставляє себе світу, наслідуючи природу, де існують лише безособові процеси і немає суб'єкт об'єктної роздільності [Павленко, 1993]. Можна вважати доведеним, що всі древні мови мали в якості однієї з дієслівних форм (які реалізують зв'язок буття і дії в бутті) медіальний стан, який у більшості сучасних мов є практично відсутнім. Тут ми можемо спостерігати активний (“Я буду будинок”) і пасивний (“Будинок будується мною”) стани, а медіальний стан (“Будинок будує самий себе”) відсутній певною мірою, тому що форми вираження прямо-зворотної активності в нас можуть бути закріплені тільки за живою істотою. Тобто древні мови відображали стан єдності людини і світу, їх гармонію, і тому є більш довершеними, ніж сучасні мови, котрі ініціюють стан роздільності суб'єкта і об'єкта (людини і світу) та відображають світ, що зупинився, позбавляючи його динаміки, рухливості, життєвості.

Довершеність древніх мов у порівнянні з сучасними мовами полягає в тому, що, користуючись древніми мовами, людина відчувала себе нерозривно пов'язаною зі світом, тобто була “екологічною”, “природно-космічною” істотою – саме тим, до чого нас закликає нова парадигма пізнання світу, з позиції якої він розглядається як інтегральне ціле, що підтверджується вивченням як фізичної, так і психічної реальностей.

Можна говорити ще про один аспект дослідження української мови, який свідчить про рівень її розвитку. Структура будь-якої мови має п'ять головних рівнів – звук, склад, слово, словосполучення, речення. Звідси випливають п'ять головних типів мов, кожен з яких базується на одному з рівнів:

ізолюючий, аглютинативний, флективний, інтрафлективний, інкорпоруючий [Скаличка, 1969]. Зрозуміло, що саме *слово* у структурі мови займає, “центрально” позицію, і саме слово, у порівнянні з іншими “поверхами” мови, є максимально повним виразником мови. Тому флективні (синтетичні) мови (до яких відносяться головним чином слов’янські мови), в яких граматичне значення слів виражається в основному через флексії (закінчення) і в яких слово є, значною мірою, граматично самостійним мовним явищем, – саме флективні мови, до яких належить українська мова, можуть вважатися найбільш довершеними мовами, які дозволяють гармонійно мислити, що, у свою чергу, дозволяє досягти найбільш адекватного розуміння себе та світу.

Треба відмітити, що українська мова є більш флективною, ніж російська. Із закінчень, що не мають відповідників у російській мові, можна назвати флексії кличного відмінка (напр.: мамо), майбутнього часу недоконалого виду (напр.: читатиму). В українській мові більше повнозначних (напр.: хлопець) і менше зв’язкових (напр.: і, з), ніж в російській, що свідчить про вищу ступінь синтетичності української мови. В цілому в українській мові більше мотивованих слів (тобто слів, смисл яких можна з них вивести; їх тут 14,9 %), ніж в російській (13, 1%) чи в англійській (6,7%). Це призводить до того, що українська мова менш схильна до запозичень в іншомовній матеріальній формі [Пономаренко, 1997, с. 8] (напр.: бізнесмен <– англ. businessman), ніж названі тут мови і більш схильна до калькування (напр.: ділова людина <– англ. business man) ніж вони. Тобто українська мова має тенденцію до збереження своїх особливостей.

Відсутність різких наголосів, уповільнений темп мовлення, передня артикуляція роблять українську мову співучою і ніжною, тому, за оцінками експертів, українська мова належить до найбагатших та наймилозвучніших мов на землі. Саме до таких її зараховано (разом із французькою та староперською) на Всесвітньому лінгвістичному конгресі в Парижі 1986 року.

Цікаво, що у часи Микити Хрущова була створена Державна комісія, метою якої було підвищення ефективності російської мови. Після деякої роботи комісія вийшла з пропозиціями. Їх аналіз яких свідчив про те, що підвищення ефективності російської мови можна досягти шляхом наближення її до української (наприклад, рекомендувалось замінити подвоєні приголосні однією, писати букву “е”, замість “я” у слові “заяц” та ін.). Але росіяни стали на захист своєї мови [див. Перхач, 1993].

Естетична привабливість української мови, легкість засвоєння фразеологічних одиниць у зв’язку з їх малокомпонентністю, переважно фонетичний принцип правопису та ін. створили сприятливий засновок навіть для використання мови з метою інтернаціонального спілкування [див. Пономаренко, 1992].

Крім того, українська мова надзвичайно багата на лексичні елементи, тому що вона бік о бік існувала з російською протягом декількох століть, збагачувавшись при цьому словами, які вона запозичувала в російській мові. Таким чином, в українській мові багато слів російського походження. Тут, наприклад, існують багато пар слів, які позначають один й той же предмет (наприклад, *поїзд* і *потяг*). Згідно з теорією інформації таке положення надає лексичному матеріалу української мови велику інформаційну вагу (пов’язану з малим математичним сподіванням) зі всіма когнітивними наслідками, що з цього випливають.

Структура, граматичний і лексичний лад різних мов впливають на особливості мислення, а тому визначають і особливості розуміння, пізнання й освоєння людиною самої себе і світу, усвідомлення свого місця в ньому.

Так, наприклад, в українській і російській мовах слово “щастя” (одне з найважливіших і найбільш емоційно заряджених слів будь-якої мови) етимологічно походить від слова “частина”. Можна припустити, що глибинне значення слова “щастя” у даному випадку пов’язане із ситуацією включення людини в щось ціле (сільську общину), із якого вона могла одержати свою “частку” благ, що задовольняли її вітальні потреби і робили, таким чином, її щасливою. Отже, якщо щастя є вищим призначенням людини, то щастя українця або росіянина, як видно, виникає з обцинного життєвого укладу. Отже, можна припустити, що по своїй глибинній сутності українець і росіянин є колективними істотами, які інтегровані в космос суспільного буття і характеризуються такими психологічними рисами, як емпатія, співчуття, ближньому, співпереживання. Звідси, мабуть, виникає колективно-пасивна сутність українця і росіянина.

В англійській мові слово “щастя” (“*happiness*”) етимологічно виникає зі слова “траплятися”, “відбуватися” (“*to happen*”), тобто має подійну конотацію. Тут щастя як вище призначення людини має, як видно, процесуальний, подійний характер, тобто щастя тут є тим, що “трапляється”, “відбувається” з людиною. Зрозуміло, що спрямованість на щастя тут реалізується через процес, активну взаємодію зі світом, зміну його у своїх цілях. Можливо, що таке глибинне значення слова “щастя” пов’язане з активною життєвою позицією англійців, із їхнім індивідуалізмом і прагненням до удосконалювання свого життєвого простору.

Іспанський іменник “*suerte*” (“щастя”) походить від латинського дієслова *sortior* – “кидати жереб”. В період розпаду вульгарної латини починається процес формування іспанської мови. Саме в цей період змінюються лексичні значення багатьох слів. Певних змін зазнало і слово “*suerte*”, яке поряд із лексичним значенням “щастя” має значення “удача”, “доля”.

Лексичне значення турецького іменника “*hismat*” (“щастя”) теж щільно пов’язано із лексичним значенням “доля”, “жереб”. Зрозуміло, що щастя, як доля та жереб, ставить людину у відношення до деякого метафізичного фактору, який визначає людські долі. Ця обставина наштовхує нас на досить несподіваний висновок про те, що саме звідси, мабуть, випливає релігійний екстремізм тюркських (ісламських) народів, а також іспанців (згадайте інквізиційні ексцеси іспанського середньовіччя).

Французький іменник *bonheur* є напівабrevіатурою від виразу “*une bonne heure*” – “добра година”. Отже, поняття “щастя” у французькій мові пов’язувалося з якимось коротко проміжним моментом (в середньофранцузький період це слово замінило латинське за походженням поняття “щастя”), тобто має темпоральні ознаки, на основі чого можна дійти висновку, що у площині прагнення до щастя французи освоюють світ як *темпоральну* сутність зі всіма світоглядними наслідками, що з цього випливають. Мабуть, тому Франція втілює в собі дух часу, тобто дух зміни, розвитку суспільства: саме Франція серед інших цивілізованих етносів Європи постала державою революційних зрушень.

Румунський іменник *fericire* (щастя) походить від латинського іменника *feriae*, який має такі лексичні значення: свята, вільні від праці, перерва, відпочинок, спокій. Отже, внаслідок зміни лексичних значень латинський іменник *feriae* в румунській мові при утворенні іменника *fericire* (щастя) пов’язувався з чимось святковим, із вільним від праці періодом життя людини, коли активність людини в цьому суспільстві, відповідним чином, була спрямована, у певному розумінні, на досягнення стану спокою. Напевно, ця психолінгвістична “установка” деякою мірою визначила те місце румунського етносу, яке він обіймає серед інших етносів Європи.

В німецькій мові іменник *das Glück* (щастя) етимологічно споріднений з англійським словом *luck* (доля, випадок, щастя, везіння) внаслідок фонетичних змін під час розвитку німецької мови, одна з яких – вплив умлауту в середньовисхіднонімецький період [див. Москальська, 1959, с. 84–85]. Таким чином, в результаті розвитку німецького етносу, в німецькій мові збереглося слово у значенні “щастя”, лексичне значення якого в своїй основі виражає ідею долі, випадку, як це має місце у турецькій і іспанській мовах. Виникає питання: а не може ця обставина бути пов’язаною з певними рисами соціальної психіки німецького етносу, такою, наприклад, як войовничість? Бо з самого початку свого історичного становлення він виявляв неприборканий завойовницький дух, що поширювався в атмосфері “бурі і тиску” та компенсувалися ліричністю, педантичністю, організованістю, чоловічою раціональністю, прагненням до упорядкування всіх сфер соціального життя. У агресивні періоди існування німецького етносу панівним ідеалом для нього був арійський, нордичний, витриманий, холодно-захоплений тип особистості, котрий сполучає крижану незламність і палку ярість.

Отже, ми спробували довести, що мова, якою спілкується той чи інший народ, щільно пов’язана з особливостями його соціальної психіки, що простежується на основі аналізу лексичного значення слова “щастя” (як одного з найбільш емоційно та мотиваційно заряджених слів будь-якої мови).

ЛІТЕРАТУРА:

- Александров Ю. И., Самс М., Лавикайнен Ю., Рейникайнен К., Наатанен Р. Зависимость свойств, связанных с событиями потенциалов от возраста элементов субъективного опыта, актуализируемых при категоризации слов родного и иностранного языков // Психологический журнал, т. 18, 1997. – № 1. – С.133–145.
- Вознюк О., Квеселевич Д., Овандер Л. Духовність як граничний феномен: соціолінгвістичний аспект духовності // Збірник наукових праць. – Житомир, 1999. – С. 22–25.
- Журавлев А. П. Звук и смысл. – М.: Просвещение, 1991. – 160 с.
- Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. – Дрогобич: Відродження, 1992. – 98 с.
- Москальська О. І. Історія німецької мови. – М.: Учпедгиз, 1959. – 234 с.
- Павленко А. П. Бытие у своего порога // Человек. – 1993. – № 5. – С. 21–48.
- Перхач В. Про засади відродження та розвитку української науково-технічної мови // Науково-технічне слово: Бюлетень Видавничо-термінологічної комісії Львівського політехнічного інституту. – Львів: ЛПІ, 1993. – №1 (2). – С. 94–95.
- Пономаренко Л. А. Основные характеристики украинского языка и перспективы его использования в роли международного // Прикладная лингвистика: Научно-методические материалы. – Житомир: ЖВУРЕ ПВО, 1992. – Вып. 5. – С. 117.
- Пономаренко Л. О. Ділова українська мова: Навчальний посібник. – Житомир: ЖВУРЕ ППО, 1997. – 140 с.
- Скаличка В. Типология и тождественность языков // Исследования по структурной типологии. – М. Наука, 1969. – С. 46–58.
- Шевчук С. Ф., Налапко В. В. Про спорідненість української та індійської культур // Україна: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали обласної научно-практичної міжвузівської конференції, присвяченої 10-й річниці незалежності України. 30 травня 2001 р. – Житомир: Полісся, 2001. – С. 161–163.